

Daniel Bensaïd

Marxizmusok tegnap és ma

A marxizmus örökségei, Marx ma, a mai legfontosabb teoretikus problémák. A híres marxista filozófussal, Daniel Bensaïd készített interjút a Vprejod orosz marxista lap. Az interjú els része, magyarul.

Vperjod: *Melyek a marxizmus örökségének azon aspektusai melyek végleg a múlthoz tartoznak és melyek azok, melyek ma is megállják a helyüket?*

Daniel Bensaïd: El ször is a marxizmusnak nincs öröksége egyes számban, örökségei vannak: az „ortodox” marxizmusé (az államszocializmusé vagy a Párté) és az „eretnek” marxizmusoké, vagy egy tudományos (pozitivist) marxizmusé és kritikai (dialektikus) marxizmusé. Ahogy Ernst Bloch nevezte a „marxizmus hideg és forró áramlatait”. Itt nem egyszerűen eltér olvasatokról vagy interpretációkról van szó, hanem teoretikus különbségekről, melyek gyakran antagonisztikusan szembenálló politikai meggyezéseket takartak. Ahogy Jacques Derrida mondta, valaminek az örökségét nem egyszerűen megvesszük és átadjuk a következő generációk számára. Az örökség hozza létre az örököseket és az örökösök hozza létre az örökséget. Mi az, ami ma minden bizonnyal idejétmúlt Marx örökségében? Elször is egy bizonyos társadalmi optimizmus: az a meggyezés, hogy a kapitalizmus fejlődése majdhogynem mechanikus módon magával hozza a munkásosztály számbeli növekedését és koncentrációját – és hogy ez az osztály egyre szervezettebb és egyre öntudatosabb lesz. Egy évszázados tapasztalataink megmutatták a proletariátuson belüli megosztottsá-

gok és különbségek fontosságát. A kizsákmányolt osztályok egysége nem természeti adottság, hanem harc és építkezés kérdése.

Ezen túl, úgy gondolom, hogy mélyebben újra kell gondolnunk a proletárdiktatúra és az „állam elhalása” kérdését. Ez persze bonyolult probléma, hiszen ma e szavaknak nem az a jelentése, mint ami Marx tollán volt. Marx idejében és a Felvilágosodás szótárában a diktatúra, éppen az ellentétét jelentette az önkényuralomnak. Egy régi megbecsült, Római Birodalom-kori kifejezés volt: a különleges hatalom átruházását jelentette meghatározott időre, semmiképpen sem egy határtalan hatalom kifejezését. Persze egyértelmű, hogy a XX. század bürokratikus és katonai diktatúrái után a szónak már nincs meg ez az ártatlansága. Marx számára azonban mindez nagy újdonsággal bírt: számára a diktatúra egy, a történelemben elször a többség akarására támaszkodó különleges hatalmat jelentett, ezt testesítette meg a párizsi Kommün, Marx szavaival a „végre meglett politikai forma”. Ez hát, a Kommün (és minden más kísérlete az „alulról jövő” demokráciának), amelyről ma kell beszélnünk proletárdiktatúra kapcsán.

A proletárdiktatúra fogalma Marx számára tehát távolról sem egy intézményes hatalmi rendszert jelentett. Inkább stratégiai jelentése volt, a szakítás kívánta megtestesíteni, amely a régi társadalmi és jogi rend és az új között létre kell hogy jöjjön. Ebből a nézőpontból a proletárdiktatúra nem más, mint a különleges hatalom sajátos proletár formája.

Végezetül, gyakran halljuk, hogy Marx jó közgazdász lehetett volna (vagy volt), vagy kivételes filozófus, de csapnivaló politikus. Éppen ellenkezőleg, Marx politikai gondolkodó volt, csak éppen nem abban az értelemben, ahogy manapság a politikát a politikai „tudo-

mányi” tanszékeken oktatják, vagy valamiféle intézményes-technikai politika értelmében (mellesleg a XIX. században, Marx életében, Európában alig volt parlamentáris rendszer – Nagy-Britannia kivételével – és lényegében nem léteztek modern politikai pártok sem, ahogy ma ismerjük őket). Marx a politikára inkább úgy gondolt, mint eseményre (mint forradalmakra és háborúkra) és a politizálás különböző innovatív formáinak folyamatos feltalálására. Amit én például ma „az elnyomottak politikájának” nevezek, az semmi más, mint azok politizálása, akik ki vannak zárva az állami szférából, melyre a burzsoá gondolkodás-mód lesz kitéve a politikát.

Még ha a politikának ezen inventív formája nem is veszített jelentőségéből, mégis megfigyelhetünk egy bizonyos vakságot Marxnál, aki igen rövidre zárta a különleges hatalom pillanatának (ez a „proletárdiktatúra”) és az állam – plusz a jog! – elhalása perspektívájának kérdését. Ez a rövidre zártság kétségkívül jelentkezik Leninnél is (elég, ha az *Állam és forradalomra* gondolunk), amely nehezen lehet vé, hogy elgondoljuk az átmenet jogi és intézményi eszközeit, összetevőit. Márpedig az összes XX. századi tapasztalat arra int minket, hogy megkíséreljünk különbséget tenni pártok, társadalmi szervezetek és állami intézmények között.

Ami a marxi örökség aktualitását illeti, hát ez meglehetősen egyértelmű kérdés. Marx aktualitása a T-ke aktualitása, a politikai gazdaságtan kritikájának aktualitása: a t-kenek, mint *social killer*-nek, belső, személytelen logikájának a megértése. Vagy másképp: a t-kes globalizáció logikájának felfogása. Marx személtt zajlott le a viktoriánus globalizáció: a közlekedés és a kommunikáció fejlődése (a vasúttal és a telegráffal), az urbanizáció, a pénz-

ügyi spekuláció, a modern háborúk és a „népirtások gépezetének” kialakulása. Most egy olyan korszakban élünk, mely er sen emlékezet erre az új technológia létrejöttével (az internettel és az kutatással, a pénzügyi spekulációkkal és a sorozatos botrányokkal, a világméret háborúkkal stb.). De ott, ahol a legtöbb, csak felszint kapargató újságíró megáll, ott segít bennünket a marxi kritika, hogy megértsük a dolgok logikáját, azaz az egyre szélesebb alapokon újratermel d és egyre gyorsabban felhalmozódó t kerendszert. Segít bennünket, hogy eljussunk civilizációnk válságának gyökereihez: a mérték általános válságához, azaz a világ elszabadulásának kríziséhez, amely annak köszönhet , hogy az értéktörvény – mely minden gazdagságot kereskedelmi felhalmozásra redukál, és amely minden embert és tárgyat csak az elvont munkaid vel mér – egyre „siralmasabbá” vált (hogy Marx szavait idézzük az 1857-1858-as kézírataiból, *A politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai*ból). Ebb l ered, hogy a mégoly racionálissá vált munkamegosztási rendszer és a technikai fejlődés egyre irracionálisabb világot eredményez. A társadalmi válság (azaz, hogy az egyre növekv termelékenység egyre fokozottabb társadalomból való kizártságot és szegénységet eredményez, nem a szabad id növekedését) és a környezeti válság (azaz, hogy lehetetlen a természeti er forrásokkal való gazdálkodás a T zside vagy a Nasdaq pillanatnyi hangulata alapján) mindennek kiáltó bizonyosságát adja.

Ezen történelmi válság mögött, mely éppúgy fenyegeti a bolygónk, mint az emberi faj túlélését, ott találjuk a kapitalista tulajdon saját magából fakadó korlátait is. Míg a munka közösségivé válása sosem látott szintet ért el, addig a bolygónk privatizációja (nem csak a sz ken vett termelésé, hanem a szolgáltatá-

soké, a téré, az él embereké, a tudásé) a fejlődés korlátjává és a szükségletek kielégítésének gátjává vált. Ezzel szemben az emberhez méltó közszolgáltatások igénye, bizonyos javak és szolgáltatások ingyenességének, „az egész emberi faj” jólétének a vágya (hozzáférés az energiához, a vízhez, a földhöz, a leveg höz, a tudáshoz) új társadalmi viszonyok felállítását követeli meg.

Vperjod: *Melyek azok a legfontosabb teoretikus problémák, melyekre ma a marxizmusnak válaszokat kell találnia?*

Daniel Bensaïd: Olyan problémákról szeretnék inkább beszélni, melyeken dolgoznunk kell, tudván, hogy a válaszadás nem olyan egyszerű . Azért mert ezek megválaszolása nem csak teoretikus, hanem gyakorlati válaszokat is igényel. Ha létezik egyáltalán megoldásuk, az az emberek millióinak és millióinak közös képzeletének és tapasztalatának az eredménye lesz. Mindazonáltal persze léteznek olyan kérdések, melyeket újra fel kell tennünk magunknak az elmúlt évszázad tapasztalataink fényében, melyeket sem Marx, sem Engels, sem más „alapító atya” nem láthatott el re.

El ször is persze az ökológiai probléma. Ha vannak is Marxnál az egyirányú, absztrakt fejlődés-konceptió kritikájának nyomai (az 1857-es kézíratai els oldalain) és annak a meggy z désének kifejezése is jelen van, hogy t kés társadalmi viszonyok között minden fejlődésnek megvan a maga árnyoldala (a *T ke* mez gazdasággal foglalkozó részeiben), mégis azt kell mondanunk, hogy sem, sem Engels, sem Lenin, sem Trockij nem építette be elméletébe a természeti küszöbök és határok kérdését. Az vitájuk logikája a malthusianizmus reakció ellen irányult, amely afelé lökte ket, hogy elméletük nehézségeit a végtelen fejlődés koncepciójával oldják meg. Márpedig a

tudományos felfedezések ma már arra intenek minket, hogy nagyon is vegyük komolyan a világméret folyamatok visszafordíthatatlanságának kérdését. Senki sem lehet manapság biztos abban, hogy az ökoszisztémában, a biológiai sokféleségben, az éghajlati egyensúlyban okozott károk még visszafordíthatóak. Kétségtelenünk korrigálnunk kell ezt a prométheuszi g gb l származó világképet és emlékeznünk arra, amit éppen Marx hangsúlyozott az 1844-es párizsi kézírataiban: az ember „emberi természeti lény”. Manapság még fontosabb arra tennünk a hangsúlyt, hogy természeti lény, azaz sorsa ökoszisztéma-béli környezetét l függ.

Ezenkívül fontos, hogy újragondoljuk a politikai szféra térbeli és id beli változásainak stratégiai következményeit. Persze létezik a politika id beli dimenziójának számottev irodalma a gazdasági korszakolástól (ciklusok, a t késtermelés szakaszai, az ennek megfelelő szociális politikák stb.) a hozzá köt d „mozgalmi korszakoláson” át (Marx „*contretemps*”-jától Ernst Bloch „*non-contemporanéité*”-jáig) a politikai, a jogi, az esztétikai szakaszolásig (melyhez napjainkban hozzáadódik az ökológia „hosszú id tartama”). Ezzel szemben, Henri Lefebvre úttör munkássága ellenére sem jött létre a társadalom térbeli újratermelése változásainak teoretikus leírása. A globalizáció manapság újraalakítja a társadalom térbeli elrendezését, újraosztja a hatalmi központokat, az egyenl tlen fejlődés új módozatait hozza létre. David Harvey megmutatta, hogy vannak Marx írásaiban ebbe az irányba mutató érdekes jelenségek, és felvázolta az új imperializmus dominanciájának jelenkori formáit is, melyek igen távol vannak attól a homogén „egynem terek” alkotta birodalomtól melyet Toni Negri sugall nekünk. Ezek sokkal inkább emlékeztetnek az egyenl tlen fejlődés régi

módozataira, amelyek persze mindig a t ke felhalmozódásának szolgálatában állnak.

A harmadik nagy téma a munka fogalmának átalakulását érinti, mind a munkaer irányításának technikai-proceduáris-ellen rzési kérdései, mind a szellemi és fizikai munka viszonya újraalakulása néz pontjából. A XX. század tapasztalatai megmutatták, hogy a tulajdonviszonyok átalakításának formális kérdéseinek megoldása nem vezetnek el a munkában és a munka által kialakult elidegenedés problémájának megoldásához. Sokan ebb l azt a következtetést vonták le, hogy a megoldás a „munka végében”, a szükségletekt l való elmenekülésben rejlik. Azonban Marxnál a munka fogalmának kett s koncepcióját találjuk: egyrészt l tág antropológiai értelemben a munka jelenti a természeti környezet emberi környezetté való átalakítását („metabolizmus”), másrészt l, sz kebb technikai értelemben, a munka munka-kényszer, név szerint bér munka a t kés termelés rendszerében. Ebben a sz kebb értelmében célul t zhetjük ki a munka felszabadítását, és a felszabadulást a munka alól, a munka hasznának közösségivé tételét és ezzel a felszabadulást a bér munka rendszere alól. De nem tudjuk eltörölni a tág, a természet kisajátítására és átalakulására irányuló tevékenység értelmében a „munkát”, mint olyat (még akkor sem, ha más nevet adunk neki). Arról van tehát szó, hogy ki kell gondolnunk e tevékenység olyan formáit, melyek a munkát kreatívvá teszik, mert igen csak kérdéses, hogy létezhet-e szabad és kifejlett élet, ha maga a munka elidegenedett marad.

A negyedik problémánk a világ megváltoztatására irányuló stratégiáit, stratégiákat érinti. Végeredményben a berlini fal leomlását és a Szovjetunió bukását követ eufórikus, mámoros pillanat másnapján a nagy liberális ígélet

elveszítette minden hitelességét. A társadalmi és ökológiai kárai a minden korláttól megszabadult (küls kényszerek által nem „megrontott”) szabad kereskedelemnek napról-napra nyilvánvalóbbá lesznek. Az állandóvá vált rendkívüli helyzet vagy háborús állapot csak a másik oldala ugyanennek a krízisnek. Az antiglobalizációs mozgalmak kialakulása csak a látható jele volt ennek a cs dnek: a világ nem eladó, *the world is not for sale...* Alig két évtizeddel a kapitalizmus végs gy zelmének a kihirdetése után (a híres fukuyamai „történelem végének” deklarációja után), széles körben vallottá vált a meggy zés, hogy a létez kapitalizmus rendszere embertelen és elfogadhatatlan. Ezzel szemben, azonban nagyon is valós kételemek léteznek azt illet en, hogy mit kellene tennünk a világ folyásának megváltoztatása érdekében anélkül, hogy megismételnénk a XX századi szocializmusok hibáit, vagy éppen hogy azok karikatúráivá váljunk.

Újra kell tehát gondolnunk a rendszer ellentmondásainak és a bennük cselekv mozgalmak és szerepl k sokszín ségének, a köztük létrejöv szövetségek kérdését, anélkül, hogy elfeledkeznénk az osztályharc központi ellentmondásáról. Újra meg kell vizsgálnunk a társadalom és a politika közti viszonyt is, elgondolkodunk a hegemonia fogalmáról, az egységfront kérdéseir l, elmélyíteni a gondolkodásunkat a politikai és a társadalmi állampolgárság kérdéseir l, mindazokról a meg nem oldott vitákról, melyet a III. Internacionálé vagy éppen Gramsci Börtönfüzetei hagytak ránk... Széles program, melyben csak úgy tudunk el re lépni, ha feldolgozzuk a harc és a szervezet összefüggésének új tapasztalatait.

Természetesen – és ez már az el z pontból következik – újra meg kell vizsgálnunk a modern társadalmakban lejátszódó bürokratizálás jelenségét és annak a társadalmi mun-

kamegosztásban rejl gyökerét. Egy felszínes megközelítés arra utalhatna, hogy a bürokratizálódás jelensége manapság leginkább a kevésbé fejlett társadalmakat fenyegeti, ahol a pártforma továbbra is uralkodó marad. Valójában minél inkább fejlettebb egy társadalom, annál inkább kifejldnek benne a legváltozatosabb bürokratikus formák: állami bürokrácia, közigazgatási bürokrácia, a tudás, vagy éppen a tudás definiálásának bürokráciája. A társadalmi szervezetek (szakszervezetek, nem kormányzat szervezetek) éppoly bürokratikusak, mint a politikai pártok. Ezzel szemben a pártok (vagy akár hívjuk ket bárhogy, társadalmi mozgalomnak, egyesületnek, ez mit sem számít) nagyon is lehetnek a pénz hatalmának, vagy a média gépezetének – mert a média is az új bürokrácia egy formája – való ellenállás kollektív formái. Dönt momentum hogy meg kell találnunk a hatalom és a politikai deprofesszionálódásának formáit, azaz el kell törölnünk a hatalmi posztokkal járó erkölcsi és anyagi privilégiumokat, meg kell valósítanunk ezek folyamatos körforgását. Persze nincsenek ebben a kérdésben mindenható gyógyszer, vagy biztos orvosságok. Mindösszesen folyamatos éberségre van szükség és olyan szabályok bevezetésére, melyek gátat vethetnek a bürokratizálódásnak, a valódi megoldás csak hosszú távon lehetséges, azaz a társadalmi munkamegosztás rendszerének gyökeres átalakításával, a munkaid kényszerének drasztikus csökkentésével.

Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolásához fontos – gyakran elfelejtett, vagy meg sem ismert – forrásokat találunk Marxnál és a marxistáknál. De persze ugyanolyan érdekes impulzusokat kaphatunk más eszmei forrásokból is, a gazdaság-elmélet, az ökológia, a gender-kutatás, a kritikai ökológia, a posztkoloniális kutatások vagy éppen a pszichoa-

nalízis területér l. Ha elbbre akarunk lépni, folyamatos dialógusban kell állnunk Freud-dal, Foucault-val, Bourdieu-vel és még sok mindenki mással.

(Az interjú második részében a mai marxista teoretikusokról, a t ke-munka ellentétének jelenkori szerepér l, a társadalmi mozgalmak jelent ségér l, a pártforma kérdéseir l lesz szó. Hamarosan jön. Rednews. Liberté. Toujours.)

Vperjod: *Kik, Ön szerint, az elmúlt évtizedek legfontosabb marxista teoretikusai, és melyek a legfontosabb hozzájárulásai a marxizmus fejl déséhez?*

Daniel Bensaïd: Egy dics ségtábla, érdemek kiosztása vagy egy hit-parádé a legfontosabb marxista tanulmányokkal napjainkban már elég steril valami lenne. El ször is azért, mert az intellektuális munka közösségivé válása már nem teszi lehet vé, hogy egyes « vezet teoretikusokat », « nagy intellektueleket » (mint amilyen a korban Sartre vagy Lukács volt) kiemeljük.

Ez inkább egy pozitív fejlemény, a teoretikus viták és értelmiségi lét demokratizálódását mutatja. Így manapság nehéz igazi nagy figurákat említeni. Ezzel szemben sokkal szélesebbé vált azoknak a munkáknak, kutatásoknak a köre melyeket Marx, vagy a marxizmus inspirált a lehet legváltozatosabb területeken, a nyelvtudománytól a pszichológián, a történelmen vagy a földrajzon át a közgazdaságtudományig. Több tucat nevet kellene tehát felsoronom, gyakran konkretizálva a megfelel tudományterületet, ahol alkottak, hiszen valószínűleg a « totális értelmiségi » álma illúzióvá vált, azonban a « kollektív értelmiségi » szerepe gy zelmet aratott.

De egy másik ok is igen nehezé teszi, hogy konkrét választ adjak a kérdésre. Elég ha csak pár nagy nevet említek a szocialista és

kommunista mozgalom történetéb l: Marx, Engels, Kautsky, Pannakoe, Jaures, Rosa Luxemburg, Lenin, Trockij, Buharin, Gramsci... k mindannyian a társadalmi mozgalom « organikus értelmiségei » voltak, azaz az elméletet és a gyakorlatot egyesít mozgalmárok. Márpedig, a nemzetközi szinten is érvényesül sztálini reakció és a munkásmozgalom nagy vereségei a gyakorlat és az elmélet hosszú távú elválását eredményezték. Ez a kérdés alkotja Perry Anderson a hetvenes években megjelent, a « nyugati marxizmusról » szóló kis könyvecskéjének központi témáját. Ezek az értelmiségek, azáltal hogy meg kívánták rizni a gondolkodási szabadságukat és a teoretikus aktivitásukat, néhány tiszteletreméltó kivétellel, távolságot tartottak a gyakorlati mozgalomban való elkötelezettségt l, vagy ha mégis résztvettek abban, akkor általában fel kellett áldozniuk ezért a lelkiismeretüket és a teoretikus munkájukat.

A Francia értelmiségek és a kommunista mozgalom kapcsolatának története ennek a tragédiának a története: Paul Nizan, Henri Lefebvre, a szürrealisták, Pierre Naville és a többi « útitárs » értelmiségi története ennek a tragédiának a része. Althusser a hatvanas években, hogy megszabaduljon a pártbéli ortodoxia gyámságától, teoretizálta ezt, és szigorú határvonalat húzott az elmélet és a gyakorlati tevékenység közé. Mi manapság már azt remélhetjük, hogy magunk mögött hagytuk ezt a sötét kort. Az altermundialista mozgalom kialakulása új lehet séget nyújt az újjászület társadalmi mozgalom és egy valódi élteória találkozására: komplexusok és cenzúra nélkül. Ez kétségkívül egy olyan randevú, amelyet jó volna nem elszalasztani.

Vperjod: *A kilencvenes években a közvélemény jó részében elterjedt az a nézet, hogy a munka és a t ke konfliktusa többé nem alkotja a jelen-*

kori társadalom legfontosabb problémáját. Mit gondol err l?

Daniel Bensaïd: Többféleképpen is lehet közelíteni ehhez a problémához. Az említett népszerűen nézet gyakran egy szociológia fejl és konstatálásból indul ki: a fejlett országokban az ipari proletariátus arányának relatív csökkenéséb l. Ez egy valószínű fejlemény (Franciaországban az arányuk 33 százalékról 25 százalékra csökkent), mindazonáltal ez még mindig az aktív lakosság egynegyede, másrészt l nemzetközi szinten éppen ellenkezőleg, a városi és a vidéki proletariátus számának növekedését figyelhetjük meg.

A proletariátus számbeli zuhanásának, vagy eltérésének a benyomása gyakran egy restriktív, s t munkásközpontú, osztálydefiníciónak az eredménye. Márpedig Marxnál nem egy pozitívista szociológia osztálykonceptiójáról van szó, hanem dinamikus társadalmi viszonyokról, ahol az osztályok csak harcukban léteznek. Ha a termel eszközök tulajdonviszonyát, a bérmunka formáját és szintjét, a társadalmi munkamegosztás helyét vesszük szemügyre, akkor azt kell mondanunk, hogy a tercier szektor munkásainak többsége (melyek közül egyre több a n) proletár abban az eredeti jelentésben, melyet Marx adott a fogalomnak. 1848-ban, az « Osztályharcok Franciaországban » megírásának idején a Francia proletariátus alig volt iparinak tekinthető, inkább kis kézműves m helyekben dolgozott. Igen gyakran összekeverjük a szervezeti meggyengülést és az osztálytudat visszaszorulását (melyek a társadalmi és politikai vereségek következményei) magának az osztályharcnak a visszafordíthatatlan hanyatlásával. Ez azt jelenti, hogy a lehet legnagyobb figyelmet kell fordítani a szervezet és az osztálytudat eltt manapság tornyosuló akadályokra: a társadalmi élet privatizációjára és individualizációjára, a munka rugalmassá válására,

a munkaid és a munkabér formáinak individualizálódására, a munkanélküliség és az idleges munka nyomására, az ipar decentralizálódására, a termelés szerkezetének megváltozására...A munka-t ke viszony mégis központi jelentőség maradt napjaink társadalmában. Én mégsem használnám a « központi konfliktus » kifejezést, mert ezzel azt a benyomást kelteném, hogy a többi konfliktus « másodlagos » jelentőségű. Inkább azt mondanám, hogy a konfliktusok sorozata más id síkban (más történelmi lépcsőfokon) jelentkezik, azonban nagyon is összefüggésben van a munka-t ke viszonyal (« felüldeterminált », hogy a régi Althusser kifejezést használjam, a t ke domináns logikája által): ilyen a nemek közti viszony, ember és természet, vagy az egyén és a közösség közti viszony. A valódi probléma az, hogy hogyan fejezzük ki ezeket az ellentmondásokat. A Szociális Fórumokon miért lépnek fel spontánul közösen a szakszervezetek, a feminista mozgalmak, a környezetvédelmi egyesületek és a kulturális mozgalmak? Éppen azért mert a nagy egyesítéserjük a T ke logikája okozta ellentmondások sorozata, a társadalom minden viszonyát árucikké változtató logika. De ennek a konvergenciának úgy kell jelentkeznie, hogy megmaradjon a különböző mozgalmak specialitásának elismerése.

Mellesleg van ennek a kérdésnek egy ideológiai harcbéli összetevője is. Ha elfogadjuk a szociológusok, például Bourdieu, gondolatát, hogy a társadalmi viszonyokat nem csak a dolgok valós állapota, hanem a reprezentációjuk is meghatározza, akkor szükséges, hogy feltételezzük, hogy ezeknek a reprezentációknak van egy valós alapjuk. A társadalom osztályokban való reprezentációjának masszív érveik vannak, mind az elméletben, mind a gyakorlatban. Így elég meglepő, hogy állandóan bizonygatni kell a proletariátus létét, vagy

nemlétét, miközben a burzsoázia, vagy a t kések léte egyértelmű: elég tanulmányozni a különböző járadékok, juttatások rendszerét, hogy biztosak legyünk létezésükben! Az osztályharc mai aktivitásának hangsúlyozása egyértelműtétel bír: szolidaritást létrehozni a rasszok, nemzetek, vallások által szétszakított emberek között. Akik nem akarnak hallani az osztályharcról, azok ezzel szemben elszeregettel beszélnek törzsek, etnikumok, vallások háborújáról, vagy a kultúrák harcáról. Ez egy egészen félelmetes visszafordulás, amely sajnos az egész világon kialakulóban van. Az osztályharc nemzetközisége bizony az anyagi (nem csak a morális) alapja a t kés globalizációra adandó válasznak.

Vperjod: *Milyen csatlakozási pontokat lát manapság a marxista elmélet és a tömegmozgalmak között?*

Daniel Bensaïd: Úgy hiszem, hogy « kemény magjában » (azaz « a politikai gazdaság kritikájában » és a t kés felhalmozás leírásában) a marxi elmélet maradt a legjelentősebb eszköz a liberális globalizáció és következményeinek értékeléséhez. Aktuálitása, mint mondtam, maga a T ke. Mellesleg a marxizmus inspirálja a legtöbb társadalmi mozgalmat, még ha ezzel gyakran nincsenek is tisztában. A történész Fernand Braudel már hangsúlyozta, hogy a marxi kategóriák mennyiben meghatározzák mai világlátásunkat, még a marxizmus ellenfeleinél is. A filozófus Jacques Derrida pedig 1993-ban a következő formulában foglalta össze ezt a jelenséget: « Nincs jövő Marx nélkül. Vele, ellene, túl rajta... de soha nélküle »! A marxi teória nem az utolsó szó kortárs társadalom megértésében, de egy kikerülhetetlen lépcsőfok. Paradox, hogy a liberális teoretikusok, akik Marxot « döglött kutyának », divatjamúlt, kiüregedett gondolkodónak tart-

ják, nem tudnak mást szembe szegezni vele, mint a klasszikus közgazdaságtan képviselőit, XVII. századi politikai filozófusokat, vagy éppen Tocqueville-t. Marxnak bizonyára megvolt a maga ideje. Néhány illúzióknak, így például a tudományba, a fejlődésbe vetett hitnek, minden bizonnyal rabja volt. De a tárgy természetét illetően, melyet kritika alá vett – azaz a t kés felhalmozás és logikája tárgyának – meghaladta saját korát és megjósolta a miénket. Ebben az értelemben maradt kortársunk és sokkal fiatalabbnak és stimulálóbbnak tük, mint számtalan ál-újdonosság, mely a megjelenése másnapján divatjamúlttá válik.

Vperjod: *Hogyan értékeli a jelenkori széles értelemben vett szocialista mozgalmakat, és a tényt, hogy úgy tük, ezek fontosabb szerepet játszanak a kapitalizmus elleni harcban, mint a politikai pártok? Mit gondol ezeknek a pártoknak a jövőjéről, és egy új Internacionálé lehetőségéről?*

Daniel Bensaïd: Elször is egyet kellene értenünk abban, hogy mit nevezünk « széles értelemben vett szocialista mozgalomnak ». Most valószínűleg a kezdetén vagyunk egy emancipációs mozgalom teoretikus és gyakorlati felépítésének egy tragédiákkal és vereségekkel teli évszázad után. Bizonyos értelemben az lehet a benyomásunk, hogy mindent a nulláról kell újrakezdenünk. Egy párt, mint a brazil Munkáspárt, amely a nyolcvanas évek végén, a katonai diktatúra bukása után jött létre, és amely a hetvenes évek gyors iparosodásának volt a terméke, eléggé hasonlatos az 1914 előtti német szociáldemokráciához: ugyanaz a tömegpárti karakter és széles belső ideológiai spektrum jellemző rá. De mi most a XXI. század elején vagyunk, és nem tehetünk úgy, mintha a XX. század nem történt volna meg. Nem tudjuk meg nem történné tenni, vagy egyszer en

zárójelbe zárni. Ez a Munkáspárt már egy negyed évszázados bürokratizálódás terméke, korunk ellentmondásai, a hatalmi viszonyok, Latin-Amerika szerepe a nemzetközi imperalizmus újjászervezésében rányomták a bélyegét jellegére. Az első időkben, az ellenállás kialakulásának idején, a társadalmi mozgalmak hatékonyabbnak és konkrétabbnak tűntek, mint a pártszervezetek. A feltételezésük egy új korszak kezdetét jelzi, amely nélkül semmi sem volna lehetséges. De, ahogy Marx óva intett a « politikai illúzióktól », azaz attól, hogy azt higgyük, hogy a demokratikus és polgári jogok kivívása az utolsó szó az emberi emancipáció történetében, manapság valamiféle « társadalmi illúziót » figyelhetünk meg, azaz azt, hogy a liberalizmussal szembeni társadalmi ellenállás, mindenféle politikai alternatíva nélkül, betöltheti a teljes horizontot. Ez a « baloldali » verziója a « történelem végének ». A kapitalizmus válság ma oly mértékű, az egész emberiség jövőjét kockára tevő tendenciái oly veszélyesek, hogy valamiféle, a valódi tétikkel egy súlycsoportban lévő, alternatíva kidolgozása sürgetést vált.

Itt a meghatározott erkölcsi politikai tervének és stratégiájának kérdéséről van szó. Vagy komolyan elkezdünk dolgozni egy valószínű alternatíván vagy megelégszünk azzal, hogy nyomás alá helyezzük az egyre kevésbé baloldali « szociálliberális » erőt, hogy « kiegyenlítsük » a baloldalt, azaz a demoralizáltsághoz hozzáadunk még egy kis demoralizációt. Hogy egy valódi alternatívát létrehozzunk – mely hosszú és kemény munka lesz – türelemre van szükségünk, meggyőződésre, szektarizmus nélküli elkötelezettségre, enélkül elkerülhetetlenül jövő nélküli kalandokba bocsátkozunk,

vagy a realizmus álcája, vagy csalódások felhalmozódása révén.

Ami egy jövőbeli nemzetközi mozgalom létrehozását illeti, ez még szélesebb probléma. Néhányan a mostani altermundialista szerveződésként vagy Szociális Világfórumok rendszerét az I. Internacionáléhoz hasonlítják: rendszeres találkozókat szerveznek, társadalmi mozgalmak, politikai szerveződések részvételével, kevésbé meghatározott keretek között. Kétségkívül valami ilyesmiről van szó. A kapitalista globalizáció – és ez a jó oldala – a nemzetközi konvergencia felé nyomta a mozgalmakat (akár a XIX. században a világkiállítások, melyek alkalmat adtak olyan találkozóknak, melyből kinőtt az I. Internacionálé). De van egy különbség. Ismét az, hogy közben a XX. század megtörtént. Hogy azok a ideológiai különbségek és politikai választóvonalak, melyek a múlt század tapasztalataiban gyökereznek, nem múlnak el egyik napról a másikra. Nem tudunk újra a nulláról indulni. Ezért persze a Szociális Fórum találkozási pozíciói és szükséges jelenségek. De senki sem tudja megmondani, hogy mi lesz belőlük. Ez első sorban a most vívott harcoktól, a főleg Latin-Amerikában vagy a Közép-Keleten most zajló politikai küzdelmek tapasztalataitól függ. Még messze vagyunk attól, hogy elhagyjuk az újjáépítés első szakaszát. Sok lehetőség van a harcok kiterjesztésére, főleg Afrikában és Ázsiában. De a feltétele és a bizonyítéka a mozgalom érettségének az kell, hogy legyen, hogy képes megrizni az egységét a harcban, anélkül hogy cenzúrázná, vagy határok közé szorítaná a benne dúló szükséges politikai vitákat. Ma világos, hogy az első szakasza az ellenállásnak, melyet én « utópikus pillanat-

nak » neveztem (utalva ezzel a születési szocialista mozgalom 1830-as, 1840-es években jellemző szakaszára), lassan lezárul.

A mozgalom utópikus formulája, « megváltoztani a világot, anélkül hogy hatalmat követelnénk » gyorsan idejétmülttá vált azután, hogy komoly befolyást gyakorolt (első sorban Latin-Amerikában, de nem csak ott). Ma éppen arról van szó, hogy ragadjuk meg a hatalmat, hogy megváltoztassuk a világot. Ezentúl, nehéz elképzelni egy olyan Szociális Fórumot Latin-Amerikában, mely nem vet számot a politikai orientációk kérdésével, nem próbálja levonni a tapasztalatot a brazil, venezuelai, bolíviai, vagy a kubai kísérletből. Ugyanez a helyzet Európában is: nehéz elképzelni egy olyan Fórumot, amely nem mond valamit a liberális, imperialista Európai Unióval szembe állítható lehetséges európai alternatíváról.

Ebben a perspektívában, tökéletesen egymást kiegészítő elem, hogy résztvegyünk ebben a széles egységben, és fenntartsuk egy politikai áramlat emlékét és politikai elképzeléseit, melyeknek megvan a maguk története és a neki megfelelő politikai szerveződési formái. Ez valószínűleg a feltétele egy egységes mozgalom belüli tisztánlátásnak és a kölcsönös respektnek. Azok az áramlatok, melyek nem vállalják fel saját politikai önmeghatározásukat a lehető legmanipulatívabban viselkednek. Ha igaz, amit egy francia filozófus mond, hogy a politikában nincsen tiszta lap, hogy « mindig a dolgok közepéből kezdjük újra », akkor nekünk is meg kell nyílnunk az újdonságok felé, de sosem elvesztve a megszerzett tapasztalatok fonalát.

Red News